

ÇOCUĞA AHLAKİ DAVRANIŞLARIN KAZANDIRILMASINDA BAZI İLKELELER

Cavit BİNBAŞIOĞLU
Gazi Eğt. Fak. Eğt. Bilimleri
Böl. Em. Öğrt. Görevlisi

Önceki yazılarımızın birinde **Çocukta Ahlâkın Gelişimi ve Eğitim** üzerinde durmuştuk. Bu yazıda ahlâkın çevresel etkiler ve zihin gelişimi ile ilgili olduğunu. Çocukta belli bir gelişim çizgisi izlediğini belirtmiş, ihtiyaçların, aynı amaçla yönelik başka etkinliklerle, ahlâki yönde kanallize edilebileceği üzerinde durmuştuk. Bunu yaparken de oyun, iş ve başka etkinliklerden yararlanılabileceğini, özellikle de çocuğun, örnek alabileceği, kişilik özelliklerini özümseyebileceği insanların varlığına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştık.

Bu etkinliklerin hepsi değerli olmakla birlikte, hiçbirisi, tek başına yeterli değildir. Eğiticinin bu sırada yapacağı eğitici nitelikteki etki ve telkinlerin kalitesi de en az bunlar kadar gereklidir. Bu hususu şöyle açıklayabiliriz: Çocuk, oyun, iş ve diğer etkinliklerde bulunurken, eğitici, söz, tutum ve davranışlarıyla çocuğun ahlâki kuralları tanımasına, bunları mantıksal olarak bilinçli bir biçimde kavramasına yardım edebilir. Bu yapılmazsa, çocuk, kendi kendine bu kurallara geç ve güç erişir. Ahlâki kuralların öğrenilmesi de diğer öğrenme konularının öğrenilmesine benzer. Diğer konuların öğrenilmesinde öğretmen, rehberlik görevini nasıl yapıyorsa, ahlâki konuların öğrenilmesinde de aynı rehberliği yapmasına ihtiyaç vardır. Bu yazı, eğiticinin bu rolüyle ilgilidir.

Eğiticinin bu rolünü iki kısımda inceleyebiliriz:

1. Çocuğun ahlâk ve kişilik eğitiminde uygulanacak genel ilkeler,
2. Çocuğun ahlâk ve kişilik eğitiminde eğiticinin tutum ve davranışları.

Ahlâk ve Kişilik Eğitiminde Genel İlkeler:

Bu ilkeleri birkaç grupta toplayabiliriz:

1. Çocuğa ahlâk ve kişilik eğitimi vermede önemli olan, çocuğun kendi istekleri ve düşünceleridir. Başkalarının yaptığı etki ve telkinler de ancak bunlara uygun oldukları oranda değerli olabilirler. Beğenilen kişilik özellikleri ve ahlâk kuralları toplumun malıdır. Bu böyle olunca, kişinin ahlâklı ve kişilik sahibi olması, bu uyumu sağlayan eğitimin ürünüdür. Eğitici, her şeyden önce, bunun bilincinde olmalıdır. Nesnel olarak düşünenecek olursak, eğitim işinin bir ucunda çocuk, diğer ucunda toplum var-

dır. Eğitim, çok kısa ve belirgin olarak, bu iki öge arasındaki dengeyi sağlama sürecidir. Bu, eğitim için, ne kişinin, ne de toplumun birbirine feda edilmemesini gerektirir. Bunun için, eğitim, yalnızca eğiticinin yapacağı bir iş değildir. Buna, eğitilen kimsenin bizzat kendisinin de katılımı şarttır. Eğitimde kişiyi, bilimdeki herhangi bir madde gibi algılamak yanlış olur. Kuşkusuz, yapacağımız bir eğitim tanımının da buna imkân vermemesi gerekir.

Zaten, eğitim, sözcüğün yabancı dillerdeki kökenine göre, **bir fidanı yetiştirme, büyütme, ona bakma** anlamlarına gelir. Bu, insan söz konusu olunca da yetiştirme, geliştirme anlamı taşır. Burada yetiştirme ve geliştirme, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, toplumsal ve nihayet törel (ahlâki) nitelikteki yeti ve yeteneklerinin bir bütün halinde, toplum değerlerine uygun olarak geliştirilmesi anlamındadır. Eğitici, bunu, kişiyi ve toplumu tanıyarak, bilimsel araştırma ve görüşlerin etkisi altında yaptığı zaman, eğitim, çağdaş bir nitelik kazanır.

2. "Ahlâk" soyuttur; fakat "ahlâk eğitimi" soyut değil, somuttur. Ahlâki konuların öğrenilmesi, diğer konuların öğrenilmesi gibi, yaparak ve yaşayarak olur. Bu da çocuktan ve eğiticilerden somut bir davranışı gerektirir. Daha önceki yazıda belirttiğimiz oyun, iş ve çalışma gibi etkinlikler, buna imkân verir. Ailede, sokakta ve okulda çocuğun yapacağı ve karşılaşacağı somut davranışlar, insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkacak olan durumlar, ahlâk kurallarının öğrenilmesini sağlayan birer **yaşantı** meydana getirir. Yoksa, sözel olarak söylenen, yahut yazılı olarak bir yerlerde okunan fikirler, çocukta ahlâki davranışların gelişmesine fazla bir katkıda bulunmazlar. Bunun içindir ki, eğitimde **Ahlâk öğretmez, yaşanır** diye bir ilke vardır.

Konuyu bu biçimde ele alınca, ahlâk, insanın bulunduğu her yerde vardır; her konunun içinde yer alır. Öğrettiğimiz her şey, toplumsal bir değer taşıdığı ölçüde, o, aynı zamanda bir eğitimdir ve ahlâki bir nitelik taşır.

Ahlâk kurallarının kavranılmasında önemli olan, çocuk zihninin çalışması, mantıksal bir düşünüşe erişmesidir. Bunun içindir ki, Jean Piaget gibi psikologlar, ahlâk'ı, hareketlerin bir mantığı gibi görürler. Bu, ahlâki değeri olan bir davranı-

şın, aynı zamanda, martığa uygun olmasını da gerektirir. Buradan şu sonucu da çıkarabiliriz: Çocuğa ahlâkî bir davranış kazandırırken, onun, o sırada muhakemesinin çalışmasına engel olacak korku, şiddet ve dayak gibi duygusal etkenlerden arındırılmış bir ortamda bulunması gerekir. Biz, işe çok kez, çocuğu, ahlâklı yapabilmek için, bu hususları birer yöntem gibi kullanma yolunu tutarız. Hattâ bu yöntemimizi **Dayak cennetten çıkmadır.** gibi bir sözle pekiştirme yolunu tutarız. Oysa, görüldüğü gibi, olay, tam tersinedir.

Böyle bir tutum içine girecek yerde, ahlâkî sorunlara sevgi ile yapılacak yumuşak bir yaklaşım, olayın, nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili açıklayıcı bir yaklaşım, söz konusu durumda çok daha etkili olur. Bunlar, öyle bir tutum ve davranıştır ki, çok kez açıklanması bile mümkün değildir. Ancak, olay içinde kendini ortaya kor.

Örneğin: **Başkalarına ait bir eşyaya, sahibinin izni olmadan dokunmanın, sonuçta bir yerini bozmanın** doğru olmadığına ilişkin bir kural, sözel bir yöntemle kolay kolay öğretilmez. Bir oyun ya da iş esnasında, böyle bir durumla karşılaşan çocuk, o eşyanın sahibinden bir tepki görür. Ya sert bir söz, yahut vurma ve çarpma gibi sert bir hareket. Henüz 4,5 yaşında olan torunum Dirim, böyle bir durumla karşılaşınca önce şaşırır ve irkildi. Sonra da kendisinden 2 - 3 yaş büyük olan çocuğun itmesiyle yere düştü, dizinde küçük bir yara oldu ve birazcık da kan aktı. Bu, yukardaki kuralın öğrenilmesi için, gerekli ve yerinde bir yaşantı olmuştur.

Dirim, önce bunun anlamını anlamadı. Ağladı, öfkelenmiş, kendisini iten çocuğu bize şikâyet etti. Biz de ona, bunun **Niçin?** yapıldığını sorduk. O, sadece, itildiğini söyledi, kendinin yaptığından hiç söz etmedi. Bunun üzerine, kendisini iten ve ondan 2-3 yaş daha büyük olan çocuğa sorduk. **Benim bisikletime dokunmuş, zilene basmış. Zil pille çalışıyor. Zili bitecekti. Ben de bunun için vurdum.** dedi. Bunun üzerine, yaptığı bu hareketin doğru olup olmadığını Dirim'e sorduk. Dirim, bu konuda henüz bir şey bilmiyordu. Belki de böyle bir durumla, yani başkasına ait bir şeye izinsiz dokunulamayacağı gibi bir kuralla hiç karşılaşmamıştı. Kendisinden büyük olan çocuğun söylediği sözlerden de bir şey anlamadığını sanmıyorum. Çünkü, onun zihni, bisikletin ziline pil ile çalıştığından, pilin para ile satın alındığından hiçbir haberi yoktu. Olayda bir "kasıt" unsuru da yoktu. Kendisinden 2-3 yaş büyük olan çocuğun da bunları düşünebilecek durumu yoktu. O da nihayet, 6 - 7 yaşlarında idi. Bu yaşlardaki bir çocuk, 4,5 yaşındaki bir çocuğun nasıl düşünebileceğini bilmesine imkân yoktur. Bu süratle olay, yukardaki şekilde açıklandı ve kapandı. Bununla birlikte, Dirim, o bisikleti ve onun sahibi olan çocuğu her gördükçe olayı hatırlıyor ve kuralı, âdeta zihnen tekrarlıyordu.

Böylece ahlâkî bir netilik taşıyan kural, somut bir biçimde çocuk tarafından öğrenilmiş oldu. Bunun yerine, çocuğun sert bir tepki ile karşılandığını düşünelim. O zaman çocuk, bir geri çekilme davranışı içine girecek korkacak ve nesnelere dokunmaktan, hattâ insanlara ve olaylara karışmaktan çekinecek ve böylece çevreye uyumu zorlaşacaktı. Böyle bir yaklaşımla bunlara imkân verilmemiş oldu.

3. Ahlâkî eğitim, çocuğun, daha çok toplumsal yönünün gelişmesiyle ilgili olmasına karşılık, onun diğer yönleriyle de ilgilidir. Ahlâkî eğitim, belki, bedensel, zihinsel, duygusal, toplumsal ve cinsel gelişim gibi bireyin birçok yönlerinin gelişiminin bir sonudur. Bu nedenle, ahlâk eğitimi, tam yerinde ve zamanında verilmelidir. Birey, bu alanlarda yeteri kadar olgunlaşma ve gelişim belirtileri göstermeden yapılacak bir ahlâk eğitimi, kişiye fayda yerine zarar bile verebilir.

4. Ahlâk eğitimi, "iyiden hoşlanma" ve "kötüden kaçma" temellerine dayanır. İnsanlar arası ilişkilerde, toplum değerlerine göre iyi olarak, kabul edilen her şey değerlidir. Bunlara yaklaşılmalı ve kalıcılığını sağlamak için tekrar edilmelidir. Yine aynı şekilde, **kötü** olan şeylerden de kaçınılmalı ve bu tür hareketlerin bir kez daha tekrar etmemesi için çaba harcanmalıdır. Burada işin içine **irade** girmektedir. Kişi, yapmaması gereken bir şeyi **yapmamak**, yapılması gereken bir şeyi de **yapmak** için içinde bir **güç**, ya da bir **kuvvet** bulmalıdır. Bu da çocukta zamanla gelişecek bir özelliktir.

Çocuk doğduktan sonraki ilk iki yıl içinde daha çok tepkisel hareketlerde bulunur. Çünkü, iradî hareketlerin oluşması için gerekli olan bilinç henüz oluşmamıştır. 1,5 yaşından sonra sinir sisteminin ve kaslarının gelişmesiyle çocuk, iradî nitelikte etkinlikler göstermeye başlar. Önce küçük, daha sonra da büyük aptestini tutabilecek bir hale gelmesi bunun belirtisidir. Buna **durdurma** (nehiy) kudreti denir. Bundan sonra, çocuk, artık, isteklerini, bu kudret sayesinde idare edebilir. Başlangıçta beyin kabuğunun oluşması gibi fizyolojik temele bağlanan bu durum, zamanla yerleşerek bir alışkanlık haline gelir. Bunu, toplumsal çevrenin istekleriyle bireyin organizması arasında oluşan ilişkilerde etkiler ve kişi zamanla artık, otomatik tepkiler yerine, düşünceli, kararlı ve dengeli bir kişilik kazanır. Fizyolojik ihtiyaçların karşılanmadığı durumlarda bu denge bozulur; fakat, irade kudreti, bu dengenin toplumsal değerler doğrultusunda yeniden kurulmasında etkili olur. Böylece, iradenin, kişinin kendisine hâkim olması, içgüdülerin zihin tarafından denetim altına alınması mümkün olur. Bu olmazsa, kişi, bir hareketi, onun yanlış olduğunu bile bile yapar; hattâ, o hareketi bir başkası yapsa, ona da kızar.

Bu gibi kişiler, genellikle, sabırsızdırlar; başka-

larının sözünü keserler; başlanan bir işi sonuna kadar götüremezler; acelecidirler, dikkatlerini bir konu üzerinde uzun süre tutamazlar; okudukları yahut dinledikleri bir şeyi kolay kolay anlayamazlar; dikkatli olarak gözlem yapamazlar bir amaca yönelik çaba harcamayamazlar. Bu nedenle, küçük yaşlardan itibaren çocukları iş ve çalışmaya alıştırmak, bir anlamda, ahlâk eğitimi yapmak demektir. Çünkü, çalışan kişide yukarıdakilerin zıddı olan olumlu özellikler, işin içinde, doğal olarak, kendiliğinden gelişir. Tabii, bunu, diğer ilke ve yöntemlerle pekiştirmek de gerekir.

5. Ahlâkî davranışlar, çocukta, bir alışkanlık haline getirilmelidir. Ahlâkî davranışlar da, diğer öğrenme konularında olduğu gibi, bir kez öğrenildikten sonra üzerinde durulmamacak olursa, zamanla etkisini kaybedebilir. Onun için, bununla ilgili alıştırmalara da yer vermek gerekir. Bununla ilgili alıştırmalar için de şu ilkelere uygun olarak hareket edilmelidir:

a. Çocuk, doğru bir davranış yaptıkça, bu davranış, çevresindeki eğiticiler tarafından görülmeli ve zaman zaman takdir edilmelidir. (Bunu yaparken dikkatli olunmak gerekir. Çocuk, her **doğru** davranışın sonunda bir takdir beklememelidir. Çocuk, takdirin ne zaman geleceğini bilmemelidir.)

b. Çocuk, doğru davranışı, bir çıkar amacıyla değil, kendi içten ilgi ve isteği sonucu yapmalıdır. Bu ilgi ve istek ne kadar kuvvetli ise alışkanlık o kadar kolay kazanılır.

c. Öğrenilmiş olan "doğru" davranış, unutulmasını önlemek için, sık sık tekrar edilmelidir. Bunun için, o davranışın uygulanacağı çevrelere sık sık geziler düzenlenmelidir. Yahut, bununla ilgili ortamlar hazırlanmalıdır.

d. Uygun olmayan davranışın tekrar edilmesine hiçbir zaman fırsat ve imkân verilmemelidir.

e. **Doğru** olan davranışın uygulanması için her fırsattan yararlanılmalıdır.

f. Çocuğa, daima "olumlu" etki ve telkinler yapmak gerekir. Yani, **yapma!**, **etme!** gibi olumsuz etki ve telkinler yerine, onun tersi olan **yap!** **et!**, yahut **yapalım**, **edelim** gibi etki ve telkinlerde bulunmalıyız. Olumsuz etki ve telkinler, insanlarda, olumsuz davranışların güçlenmesine yol açıyor. Bunun için çok kez görülen **Çimenlere basmayınız! Gürültü etmeyiniz!** gibi levhalar yerine, **Çimenlere basmayalım, Gürültü etmeyelim** gibi ifadeler daha etkili olur.

Bu esaslar çerçevesinde yapılacak çalışmalarla **doğru** davranışlar, çocuklarda birer alışkanlık haline getirilebilir.

Bazı Ahlâkî Davranışlar ve Kişilik Özellikleri:

Beğenilen ahlâkî davranışlar ve kişilik özellikleri, aslında, çok uzun bir liste tutar. Biz, burada bunları belirtecek ve açıklayacak değiliz. Biz, burada bunlardan birkaç tanesini belirtmekle yetineceğiz:

1. Kendine güven duygusuna sahip olmak,
2. Özgür düşünce ve hareketlere sahip olmak,
3. Başkalarının haklarına ve namusuna saygılı olmak,
4. Girişim gücüne sahip olmak,
5. Bir işe vaktinde başlamak, vaktinde bitirmek,
6. Sözüne güvenilir olmak,
7. Sorumluluk duygusuna sahip olmak,
8. Demokratik bir tutum ve davranışa sahip olmak,
9. Kendi kendini yönetebilmek,
10. Grupla ya da başkalarıyla çalışabilme gücüne sahip olmak,

Dediğimiz gibi, bu liste daha da çoğaltılabilir. Bu davranışların her biri, her gün yaptığımız işlerle de kazanılabilir. Bunlar için ayrı bir ders konusu düşünülemez. Hepsi, her işin içinde geçer. Okulda çocuğun üzerine aldığı bir ödevin yapılması, bunun için çocuğun gösterdiği her çaba, bu değerlerin tam anlamıyla kazanılması için birer fırsattır. Başarı ile yapılan bir ev ödevinde çocuk, özgür düşünce ve harekete sahip olabileceği gibi, kendine olan güven duygusuna da sahip olabilir. Bir tartışmanın yapılmasında başkalarının hak ve görüşlerine saygılı olmayı öğrenir. Bunu yapamazsa, zaten başarılı olamaz. Kişinin başarmak üzere başladığı her iş, onun girişim gücünün artmasına yardım eder. Hele bunda başarılı olduktan sonra, kişinin girişim gücü büsbütün artar. Böyle bir kimsenin ruh sağlığı da yerinde olur. Kendine olan güveni artar.

Sözüne güvenilir ve sorumluluk duygusu olan kimseler, toplumsal çevrede kendilerine büyük bir güç kazandırır. Böylelerini herkes arar. Demokratik bir tutum ve davranış ile kendi kendini yönetme, bugünkü dünyada aranan bir nitelik. Herkes böyle kimselerle çalışmak ister. Bir grubun üyeleri, yaptıkları işin bir gereği olarak, iyi bir önderin önderliği altında bu yeteneklerini geliştirirler. Okulun ders içi ve ders dışı etkinlikleri, bu ahlâkî değerlerin çocuğa kazandırılmasında en büyük görevi üstlenirler. Aile de bunun bilincinde olmalı ve ahlâk eğitimi ile ilgili olarak bu ilkeleri, küçük ölçüde de olsa, aile çevresi içinde uygulamalıdır. Bu durumda çocuklarımız, okulda, ahlâk eğitimi konusunda yapılacak çalışmalara bir temel oluşturmuş olurlar.

(Millî Eğitim Vakfı Dergisi - Ekim, Kasım
Aralık 1990 Sayı 20)